

I.

A FÉLELEM ANATÓMIÁJA

*„...ijesztettek sokképen, hogy ne prédikálnék...
Egyfelől féltem, másfelől égett a szívem,
és talán az oldalamon is kifakadt volna,
ha az számot fel nem tátottam volna.”*

Bornemisza Péter

Kelet-Közép-Európa la ossága félelemben él. Ez a rettegés a térség történetében és lakossági összetételében gyökereszik. Igaz, az emberiség egyetemes története is bővelkedik iszonyú vérontásokban, igazi horrorfilmekbe illő borzalmakban, de e tekintetben Európának ez a szöglete – legalábbis ami az utóbbi néhány évszázadot illeti – méltán viszi el a „pálmát”.

A népvándorlás viharos évszázadai múltán a keletről érkező rablótámadások már nem jutnak el a kontinens szívéig, rendre elakadnak a Kelet-Közép-Európában élő keresztény népek (délszlávok, magyarok, románok) hősies és szívós ellenállásán. Nem állítom, hogy a korabeli Nyugat „civilizált” nemzeteinek belharcai vagy egymás közötti leszámolásai a fair play szellemében fogant, sportszerű erőpróbák voltak, ámde itt, a végeken folyó élethalálharc a kereszténység és az iszlám között különösen véres kegyetlenséggel dúlt évszázadokon át.

S bár a világháborúk idején vagy a közelmúlt gyarmati háborúiban sem volt ritkaság az elfoglalt vagy meghódított területek lakosságának a megfélemlítését célzó terror alkalmazása, a tömeges kegyetlenkedések vagy az egyes esetekben végrehajtott kínvallatások a civil lakosság részéről történő (esetenként fegyveres) ellenállás letörését célozták, illetőleg a katonai hírszerzés civilizáltak ugyan korántsem nevezhető, ám általában gyakorolt módszereit képezték.

A semmi néven nevezendő ellenállást sem tanúsító, behódolt lakosság irtása, megkínzása viszont kimondottan balkáni jelenség (legalábbis itt, Európában és a náciizmus legyőzése után), minek során rendes életkörülmények között egyéneként teljesen normálisan viselkedő emberek kisebb-nagyobb csoportjai képesek örvöngő szadista deviánsok magatartását felöltve hajmeresztő kegyetlenkedések sorozatát végrehajtani. S a kínzások módszereit illetően a buja orientális képzelet (torz)szülőtteit a modern műszaki eszközök adta újabb lehetőségek még meg is terméke nyíthatik!

Szomorú és tragikus dolog, hogy a szóban forgó borzalmas tömeghisztériának minden esetben vallási és nemzeti érdekellentétek adtak tápot, s a térség akár egyik, akár másik szempontból nézve egyaránt rendkívül kevert népessége erre bármikor szolgáltatathatott (és szolgáltatott is) okot, jobban mondva ürügyet. Mert talán felesleges hangsúlyoznunk, hogy tájainkon egymás mellett és egymással elkeveredve letelepültek érdeke inkább a békés együttélést és együttműködést állítaná elénk politikai és erkölcsi imperativuszként, semmint egymás irtását, leszá-

molások, vérbosszúk és viszontmegtorlások soha véget nem érő láncolatát.

Persze, hogy mindez véget érjen, ahhoz elsősorban nagyfokú toleranciára, a bármilyen téren is megnyilvánuló másság elfogadására vagy legalábbis megtűrésére volna szükség. Mert a vallási vagy a nemzeti türelmetlenség sehol a világon, de erre mifelénk különösen nem hozhat senkinek semmi jót, sőt időről időre a nyomorúságok és megpróbáltatások özönét zúditja valamennyiünkre. S mindehhez hadd tegyük még hozzá, hogy ez nem a vallás vagy a nemzet mibenlétéből fakadó következmény: az együtt élő népek tömegeiben megvan a hajlam és a készség mind a toleranciára, mind pedig egymás elfogadására (a különböző nemzetiségűek vagy vallásúak által kötött házasságok vagy életre szóló barátságok ékes példái ennek), az ellentéteket már évszázadok óta a hatalomtartók vagy a politikai hatalom megszerzésére törekvők szítják aljas érdekekből.

Ma már történelmi közhely, hogy a közvetlen török veszély elmúltával térségünkben birodalmat építeni csakis a „divide et impera” („oszd meg, és uralkodj”) elve alapján lehetett. Ezt alkalmazta – még hozzá igen hatásosan – a Habsburg-dinasztia (pontosabban a bécsi Kamarilla) az egységes Monarchia bomlasztására törekvő nemzeti mozgalmak fékentartására. Hosszú távon azonban ez a politika a visszájára fordult: nemcsak Ausztria, hanem Magyarország széthullását és feldarabolását is előidézte. Ennek az az oka, hogy a Kelet-Közép-Európában élő nemzetek egyike sem olyan népes, még a magyarok és osztrákok, újabban a szerbek és románok sem, hogy pusztán tömegükkel asz-

szimilálni tudjanak, teljesen magukba olvasszanak más népcsoportokat, mint az Nyugat-Európában korábban már megtörtént.

A „kipróbált” (bár csődöt mondott) módszer azonban tovább élt. Az Osztrák–Magyar Monarchia területén és annak korábbi érdekszférájában létrejött utódállamok hatalomtartói nem a megbékélésre, a közös ügyek mindenki számára elfogadható és mindenkit megnyugtató rendezésére törekedtek, hanem a nemzeti és vallási ellentétek hangsúlyozásával a kizárólagosságon alapuló hegemoniára – legalábbis az általuk birtokolt (netán bitorolt?) kisebb-nagyobb ország területén, ahol azonban a dolgok alakulása folytán annyira kevert népesség élt, hogy igazi nemzetállamról egyetlen esetben sem lehetett szó.

Az önmagukban tulajdonképpen életképtelen utódállamok, jobban mondva a bennük uralkodó, jobbára diktatórikus vagy esetleg látszatdemokráciát gyakorló kormányzatok fenntartására a legjobb módszernek az ellenségkép megkonstruálása bizonyult (és bizonyul ma is). Az önkényuralmat és a vele járó politikai jogfosztottságot, valamint a következményként beálló gazdasági bajokat és nyomorúságot nehezen elviselő nép elégedetlenségét mindig is tanácsosnak látszott egy-egy más fajú vagy vallású népcsoport számlájára írni, azaz ótestamentumi példát követve: egy kecskebakra ráruházni a nép minden bűnét, majd megölni vagy kiűzni a pusztába... A sors iróniája, hogy éppen e furcsa szertartást kiötlő zsidó nép vált minden idők letragikusabb bűnbakjává. Ránk nézve azonban nem kevésbé tragikus, hogy a szokás erre mifelénk még ma is él, s mi, magyarok vagyunk a minket körülvevő nemzetek

számára a leginkább megfelelőnek vélt bűnbak. (Persze, azért mások is: nálunk az albánok, a horvátok számára a szerbek, a bolgároknak a törökök, a görögöknek a macedónok ad infinitum...)

Bűnbakká mindenki válhat: nemzet és népcsoport, amelytől csak tartani lehet. Amelyre rá lehet mutatni mint a jelenlegi bajok és nyomorúságok okozójára. Vagy ha a jelenlegi bajok és a kiszemelt bűnbak közötti oksági összefüggés nem volna elég kézenfekvő, azt vissza is lehet vetíteni a múltba. „A magyarok azért veszélyesek, mert vissza akarják állítani országuk ezeréves határait, amelynek fennállása idején az ott élő nemzetiségek tagjait még emberszámba sem vették” – hangzik a vád. S mi hiába hivatkozunk Szent István Intelmeire, Eötvös báróra és a zsidók emancipálására (mások emancipálására Magyarországon soha nem is volt szükség), ők csak a „krumpli nem étel, tót nem ember” szólásra, no meg a „vadrác”, „vadoláh” gúnynevekre emlékeznek, ami ugyan valóban nem válik becsületünkre, de a múltban még oly gyakori használatuk sem tanúskodik a mai magyarság idegengyűlöletéről.

A gyűlöletet egyébként is a félelem szüli: nemcsak a bántalmazástól, a megsemmisítéstől, de a kizsákmányolástól, a degradálástól, a megalázástól való félelem is. Kisebbségi helyzetbe kerülni ma még ilyen veszélyekkel jár. Nem csoda hát, ha minden nép arra törekszik, hogy valamennyi nemzettársát megmentse, megváltsa ettől a keserű sorsától. Csakhogy az így elképzelt nemzetállamok többszörösen is átfedik egymást, megteremtésük csak háborús konfliktusok és győztesre-vesztesre egyaránt rázó-

duló mérhetetlen szenvedés árán érhető el. Mégis, a békés megoldást, a kisebbségi jogok kölcsönös elismerését csak kevesen választják az ellentétek áthidalásának útjául. A többség úgy véli, hogy nemzete boldogulása csakis az általa benépesített területnek a más fajú vagy vallású népességtől való megtisztításával érhető el. Az ezek szerint elkerülhetetlen ellenségeskedés, háborúskodás már előre is félelmet vált ki mindenkiben, ami mentálisan és morálisan egyaránt tönkretesz valamennyiünket.

Mert félelemben élni tartósan nem lehet súlyos károsodás nélkül. Az örökös rettegésben vagy szorongásban élő ember testileg és szellemileg egyaránt tönkremegy. A félelemre – ha a legtermészetesebb reagálás, a menekülési reflex működésbe lépését megakadályozzák – kétféleképpen válaszolhatunk: úgy, mint a féreg, vagy úgy, mint a patkány. Az előbbi veszély esetén meglapul, mozdulatlanra merevedik, holtnak tettet magát. Az utóbbi viszont őrjöngve támad, hisztérikusan ráront mindenkire, nekimegy mindennek, amiben veszélyt sejt, s úgy véli, hogy az életére tör.

Emberhez a felsorolt magatartások egyike sem méltó. Az embernek értelmes helyzetfelméréssel és célszerű cselekvéssel kellene azon lennie, hogy elhárítsa a veszélyt. S ha ez nem lehetséges, akkor bátran szembenézzen vele. Csakhogy erre, miféleképpen mások a beidegződések. A félelem, sajnos, az itt élőkben már szinte genetikai kód, a vérünkben, a csontvelőnkben is mélyebbre hatolt belénk. Szomorú történelmi tapasztalataink, de a jelen eseményei sem járulnak hozzá ezeknek a félelmeknek az oldódásához. Féltő, hogy a nemzeti és vallási gyűlöletet szító

őrült politika továbbra is szedni fogja áldozatait, s hogy a tegnap borzalmi holnap megismétlődhetnek.

Európa retteg. A világ retteg. A civilizált Nyugat polgára fél az atomháború lehetőségétől, a gazdasági válságtól, a munkanélküliségtől, anyagi javainak az elvesztésétől. Attól is félhet, hogy megbetegszik, megrokkban, esztelen merénylet véletlen áldozatául esik, kirabolják, meggyilkolják... Ködös, meghatározhatatlan félelmet, szorongást is érezhet.

De nem félhet attól, hogy egy szépnek éppenséggel nem nevezhető napon vagy éjszakán fegyveres banda tör a házára (netán a reguláris hadsereg vagy a rendőrség egyenruhájába öltözötten), hogy a fejére gyűjtják a fedelet, a szeme láttára erőszakolják meg nőnemű családtagjait, őt magát meg karóba húzzák, elevenen megnyúzzák, fűrészbakon szétfűrészelik, élve megsütik, vagy csak úgy simán agyonverik...

Nálunk ezek nem irreális vagy netán paranoiás félelmek.

Minket hivatalosan bejegyzett, országos pártok legitim képviselői vagy vezetői rémítgetnek ilyesmivel, fenyegetnek a parlament szószékéről. Mi nem Európában, mi a Balkánon élünk, s nem tudjuk, a Balkán része-e Európának...

Ámde hallgatással, a történelmi tények eltitkolásával nem megyünk semmire. A félelem a modern pszichiátria szerint olyan betegség, amelyből csak úgy gyógyulhatunk ki, ha feltárjuk, leleplezzük valódi okát vagy okait. Ha a velünk együtt élőkkel megbeszéljük, és nem elhallgatjuk

„közös dolgainkat”, amelyek közül ugyancsak fontos a közös múlt, ha mégoly fájdalmas, mégoly keserves is...

Nem a mások bűneire való mutogatás, nem is a bosszúszomj, csupán a múlt feltárása, „kibeszélése”, a lelki traumák, sérülések feloldása, orvoslása a célja írásomnak. Örülnék, ha ezt mindenki így fogná fel.

II. A CSEND FALA

*„A múltnak beszélnie kell, és nekünk hallgatnunk kell rá.
Addig sem mi, sem ők nyugalmat nem fognak találni.”*

Erich Kästner

Hogy kik voltak a gyilkosok? Azt gyermekfejjel nem sikerült megtudnom, bár rákérdeztem. Lehet, hogy szüleim sem tudták, sőt, még a halál markából éppen csak megmenekültek sem. Jobban mondva: feljelentőiket, börtönbe hurcolóikat, a fogva tartókat, a vallatókat ismerték, de azon a végzetes éjszakán arc nélküli fantomok jelentek meg a fogda folyosóján, a gyenge villanyégők sápadt fénykörében, majd a koromsötét novemberi éjben, a csapkodó, szemerkélő esőcseppek paskolásában himbálózó